

УДК 27–273:378.4КДА

Головащенко С. І.

ЗНАЧУЩІСТЬ РЕКОНСТРУКЦІЇ ПЕРСОНАЛЬНИХ ДОСЛІДНИЦЬКИХ ПРАКТИК У ВИВЧЕННІ БІБЛІЄЗНАВЧОЇ СПАДЩИНИ КДА

У цій статті автор розвиває висловлену раніше думку про важливість вивчення персональної репрезентації дослідницьких і дидактичних практик у царині вітчизняного біблієзнавства, зокрема в Київській духовній академії. Дослідження саме в такому аспекті уможливлене через застосування біографічного підходу в гуманітарних студіях. Біблійні студії у КДА постають як дослідницька та освітня традиція, формована й утримувана не лише інституційно, а й на перетині «життєвих світів», «життєвих історій» конкретних вихованців і професорів. Наведено приклади реконструкції їхніх наукових, богословських і педагогічних біографій. Привернуто увагу до ще досі не опрацьованих архівних документів, які розкривають персональні механізми наукового пошуку та богословської творчості видатних київських біблієзнавців.

Ключові слова: Біблія, біблійні студії, біблійна освіта, наука, богослов'я, біографічний підхід у гуманітарних студіях, Київська духовна академія.

Можливість висловлюватися з питань біографістики в гуманітарному пізнанні нині особисто сприймаємо як нову фазу, новий етап у понад 15-річних дослідженнях біблієзнавчої традиції в Київській духовній академії XIX – початку XX ст. Причому ця фаза є пов'язаною з відкриттям нових методологічних можливостей, нових «дверей» чи «вікон», через які входимо або зазираємо у ще не звідане.

Йдеться, власне, про те, що вивчення означеного феномена демонструє його не лише з боку знанневого чи інституційного, тобто з боку еволюції «структур» або «ідей». Великою мірою наш предмет відкривається з боку групової та персональної репрезентації специфічно біблієзнавчих дослідницьких програм та практик. У першому випадку маємо справу з потребою застосування просопографічного підходу, розкриття методологічних можливостей відповідного дескриптивного, пояснювального й оціночного інструментарію. У другому – спостерігаємо

появу нових можливостей, пов'язаних із застосуванням біографічного підходу, який постає нині тут, у стінах Києво-Могилянської академії. А саме: на ниві історико-філософського пошуку ця методологічна парадигма була останніми роками актуалізована професором Вадимом Менжуліним [54]. Цей самий підхід був значно розвинений і адаптований для застосування на ширшому дисциплінарному колі колективом дослідників спадщини КДА і авторів двотомної енциклопедії «Київська духовна академія в іменах: 1819–1924» під проводом професора Марини Ткачук [52]. Відтак постав ще один потужний ресурс у дослідженні релігійно-богословських, філософських, освітніх аспектів функціонування київської духовно-академічної культури.

Наш досвід вивчення біблієзнавчої спадщини КДА [49] демонстрував актуальність персональної репрезентації цієї дослідницької та освітньої традиції неодноразово і на різних етапах роботи.

Вже на ранніх стадіях дослідження (початок 2000-х рр.) окреслення загальних обрисів предмета дослідження та бодай попереднє формулювання робочих завдань вирішальним чином ґрунтувалося саме на віднайдених біографічних даних про тих вихованців та професорів КДА, які так чи так виявили себе на ниві вивчення Біблії та викладання знань про неї.

Ці відомості були переважно розкидані по різних історіографічних та біо-бібліографічних джерелах, дуже зрідка систематизовані (хіба що укладений протоієреєм Олександром Менем «Библиологический словарь» став тут винятком [55]), переважно уривчасті й неповні (відомий біо-бібліографічний покажчик якраз був тут типовим [107]). Втім, ці дані допомогли окреслити коло досліджуваних персоналій, а затим – і предметно-тематичне поле подальшого пошуку, сформулювати попередні робочі завдання, зробити необхідні акценти в усталенні хронологічних рамок та визначенні обрисів інституційної структури біблієзнавства в КДА.

А персональна репрезентація дослідницьких практик, вкорінених у навчальний процес Київської духовної академії як осередку православної богословської освіти, дозволила реконструювати ретрансляцію біблієзнавчого досвіду через особистісні зв'язки «учительства – учнівства». Таким чином, створювалися підстави говорити про досліджуваний феномен як про дослідницьку та освітню «традицію», формовану й утримувану не лише інституційно, а й на перетині «життєвих світів» конкретних учених і богословів.

Тож уже на початку ми отримали картину понад півсотні таких «життєвих історій» вихованців або викладачів КДА, які в різні роки були дотичні тут до розвитку біблійних студій – як автори випускних чи магістерських творів з цього предмета, науково-богословських, публіцистичних праць, та особливо як штатні викладачі в КДА Святого Письма або окремих бібліологічних дисциплін [55, Т. 1. – С. 72, 73, 131, 156–157, 186–187, 204, 215–217, 247–248, 260–261, 299, 373–374, 468, 526–527, 559–560; Т. 2. – С. 69, 163–164, 166, 171–172, 220, 215–217, 247, 287, 304–306, 306, 449, 457, 465–466, 470–471; Т. 3. – С. 72–73, 77, 101, 122–123, 125, 144–145, 178, 179–180, 239, 304–305, 312–313, 324–325, 379–380, 441, 453–454; 107, с. 37–44, 69–73, 103–107, 133–137, 155–159, 191–194]. Ці життєві й творчі біографії в своєму перетині виявили й відобразили становлення в київському освітньо-інтелектуальному просторі ХІХ – початку ХХ ст. цілого дослідницького напрямку, який своєрідно репрезентував локальні особливості вивчення Біблії

як базового сакрального тексту вітчизняної релігійної культури, а також взаємодіяв із світовим та європейським процесом розвитку біблійних студій – як у богословсько-апологетичному, так і в науково-критичному аспектах.

Щоправда, переважна більшість цих «історій», як уже зазначалося вище, поставала та й досі ще постає лише у вигляді «натяку» – у формі фрагментованій, неповній, часто неточній, або некоректно сформульованій. Можливо, свого часу це було зумовлено вимогами енциклопедично-словникового жанру, а найчастіше – браком даних. Також заслуговує на критику надто загальний та виразно компілятивний характер викладу біографічних відомостей, а також суттєві вади у реконструкції та презентації бібліографічного матеріалу.

Серед численних прикладів – ігнорування періоду праці та ректорства в КДА єпископа Михаїла (Лузіна), або досліджена нами історія з «перекладами біблійних псалмів українською мовою», хибно приписаними відомому гебраїсту КДА середини ХІХ ст. Івану Максимовичу. Наша реакція на останню «історію», спроба її виправити, переламати тенденцію трансляції неповних та подекуди просто перекручених відомостей [48] була успішною хіба що частково: некоректні відомості, що їх ми спростували ще десять років тому, досі фактично методом «копі-пасти» транслюються в православному інтернеті [див., напр., 132].

Втім, маємо також і позитивні приклади реконструкції наукових, богословських і педагогічних біографій діячів київського духовно-академічного середовища, котрі виявили себе на ниві біблійних досліджень та викладів. Зокрема, свідченням унікально органічного входження освічених представників православного духовенства до наукової культури (і не позірної «вченості», а до культури справді інтелектуально-критичної, ґрунтованої на широкому європейському контексті, на подоланні конфесійних обмежень і контакті з широким колом методологій та дослідницьких технік) стали тісно пов'язані з долею КДА «наукові» та «життєві» історії єпископів Філарета (Філаретова) та Іринія (Орди).

Першого – як фактичного родоначальника й становлення систематичної біблієзнавчої освіти в Київській духовній академії, промотора запровадження там європейської моделі «дослідницького університету» (котрі втілювалися у відповідних ідеях та пропозиціях до академічного Статуту 1869 р.) [53]. До того ж єпископ Філарет уславився як автор новаторських для

православного середовища критичних розвідок біблійних книг [124; 125]. Ісагогічні новації Філарета, через охоронну позицію церковного керівництва, завадили йому отримати докторський ступінь з богослов'я – попри повну підтримку колег-академістів [102–104; 106].

Другого – як людини, яка будучи глибоко обізнаною зі світовими богословськими й науковими здобутками [97; 98], трансливала академічні біблієзнавчі традиції на ґрунт середньої ланки церковної освіти – як ректор Київської духовної семінарії, як автор перших зразкових підручників та посібників з вивчення окремих розділів Біблії [99; 100].

Їхня обопільна заслуга полягає у торуванні шляхів пошуку саме православної «біблієзнавчої ідентичності» на підставі засвоєння європейського іншоконфесійного та науково-критичного досвіду. А їхня обопільна чеснота – у подоланні образу православного монаха чи архієрея як «благочестивого ігноранта», котрий цурається розумності заради благочестя, уникає науки заради вірності святоотцівським думкам. Тут вони вочевидь наслідували тенденції, зароджені ще в старій КМА XVIII – початку XIX ст. і уособлені постатями таких діячів, як, наприклад, архієпископ Феоктист (Мочульський) та єпископ Іриней (Фальковський) [40; 122].

Саме поєднання вірності віросповідній традиції з актуальним науковим пошуком, науковою критикою і було першою системною проблемою православного біблієзнавства, постанов якої уособили ці представники київської духовно-академічної культури.

Можемо відзначити також цілу низку світських (або тих, хто тривалий період кар'єри не були священиками або монахами) представників біблієзнавства в КДА, ідейні та методологічні пошуки котрих величезною мірою визначалися особливостями їхніх персональних «життєвих історій». Серед таких особливостей передовсім конфесійні – належність до духовного стану (майже всі були дітьми священиків); сполучені з цим світоглядні риси, виховані в родинах; крім того, на шляху до академічного навчання всі пройшли вишкіл у духовних училищах та семінаріях.

Тут згадаємо і про Стефана Сольського з його раціональною апологетикою супранатуралістичного елемента в Біблії [118], її історичним обґрунтуванням як домінанти вітчизняної духовної культури [116; 117; 119; 120]. Водночас він уславився пошуками «по-православному» релевантної адаптації західних біблієзнавчих знань, іншоконфесійних та часто базованих на т. зв.

негативній раціоналістичній біблійній критиці. Це втілювалося в його концепцію побудови «православного ісагогічного вступу» [121].

Це і славетний Яким Олесницький, котрий став у КДА беззаперечним авторитетом у царині біблійної археології. Так, його звіт про наукову подорож до Святої Землі та інші твори з цієї теми [88–92; 96] й досі добре читаються, залишаючись цінним свідченням доби як завдяки строго науковому налаштуванню спостережливого автора, так і через об'єктивні втрати низки зафіксованих там артефактів. А глибока обізнаність у мовних та історико-культурних питаннях визначила здобутки Олесницького на ниві біблійної герменевтики та екзегези [94; 95; 105]. Водночас цей дослідник виявився надзвичайно плідним у зверненні до недостатньо розроблених аспектів текстологічної, історичної, культурологічної, філологічної та літературної критики Біблії. У своїх працях він розкривав нові перспективи застосування евристичного потенціалу історії, мистецтвознавства, мово- та літературознавства [86; 87; 93].

Це і Дмитро Богдашевський (згодом єпископ Василій), котрий, будучи апологетом історизму біблійної оповіді [33–37; 39] та буквального сприйняття явленого там супранатурального, чудесного елемента [31; 32; 38], впритул наблизився в своїх розмислах до проблеми зіставлення наукового й позанаукового знання, раціонального та позараціонального компонентів пізнавального процесу.

Це і протоієрей Олександр Глаголев, котрий, наполягаючи на історично неперервній, універсальній цінності Біблії в єдності її старозавітного й новозавітного складників [43; 47], віднаходив способи методологічного подолання конфесійної обмеженості – поборюючи ксенофобію не лише в суспільному та церковному житті, а й у біблійній науці. Зокрема, його ідея «ідеологічної емансипації», своєрідної «деполітизації» теоретичних питань православного сприйняття й оцінки Старого Завіту та історичного образу єврейства [44–46] органічно сполучалася з його життєвим досвідом подолання юдофобії – і на рівні судових експертиз (справа Бейліса), і в ситуаціях, коли йому наживо доводилося зупиняти погромщиків [123].

Широкою відкритістю до іноземного й іншоконфесійного досвіду вирізнявся Володимир Рибінський, виступаючи з широкого кола питань: від проблематики, пов'язаної з біблійною освітою та популяризацією Біблії [101; 110; 111] до питань критичної оцінки європейського раціоналізму в біблієзнавчих дослідженнях,

у визначенні точок прикладання та меж застосування раціоналістичної біблійної критики, наукових методів в процесі опанування Біблії на православних засадах [112–114].

І тут мусимо відзначити ще один суттєвий момент, який прямо стосується «біографічної» проблематики та методології в дослідженні історико-релігійних та історико-богословських процесів у розвитку вітчизняної гуманітарної культури. А саме: специфіка Київської духовної академії XIX – початку XX ст. як вищого православного богословського освітнього закладу, як невід’ємної ланки і загальноцерковної, і загальноімперської ідеологічної машини вирішальним чином визначала межі і форми застосування світового і європейського біблієзнавчого досвіду, характер і спрямування критики на його адресу та рецепції його здобутків.

Звідси випливає ще одне системне зауваження, базоване на узагальненні вже проробленого нами протягом останніх років. Так, фіксуємо занурену саме в персональні «життєві» та «професійні історії» київських православних дослідників Біблії, вихованців і професорів КДА «драму зустрічі» (або ж навіть і «зіткнення») богословського й наукового дискурсів в їхній професійній діяльності, котра усвідомлювалася як покликання, як «справа життя».

Означена драма ґрунтувалася на згаданій раніше колізії. Так, чітко усвідомлювана в Києві вже з середини XIX ст. потреба зберегти або наново відшукати й сформувані (в себе та в учнів, яких навчали та виховували викладачі Академії) вірність православній догматичній традиції як вкоріненому в персональний життєвий досвід шляху спасіння зустрічалася та суперечливо взаємодіяла з повнотою їхнього власного знову ж-таки персонального буття як по-європейському обізнаних фахівців, озброєних значними на той час досягненнями різних наук.

Притому є важливим, що справжня контроверсійність зустрічі наукового та богословського дискурсів у другій половині XIX – на початку XX ст. усвідомлювалася цими вченими-професіоналами набагато ясніше, ніж навіть це можливо тепер – із різних причин. Зокрема, через набагато міцніші позиції позитивістської ідеології та методології в тодішній науці, через незавершену ще тоді сцієнтизацію богослов’я як у світі, так і в православній культурі тощо.

Нарешті, представимо сюжет, яким поки що хотілося б завершити ці розмисли: про формулювання нових перспективних завдань та запитань, які стосуються подальшого дослідження «персональних творчих лабораторій» як провідних,

знаних, так і менш відомих біблієзнавців, котрі працювали в стінах Київської духовної академії у різні часи.

Як саме поставали їхні світоглядні й методологічні парадигми та персональні дослідницькі програми? Як саме їхній персональний життєвий, культурний та релігійний досвід зіставлявся та взаємодіяв із різноманітними ідейними та інтелектуальними впливами з Заходу? Адже до такої взаємодії київське духовно-академічне середовище було чутливим ще з часів могилянських. Що з досвіду цих «персональних творчих лабораторій» донині залишається цінним і повинно актуалізуватися для сучасної освітньої й дослідницької практики – як світської, так і церковно-богословської?

Постановка цих питань з необхідністю спонукає нас до переосмислення погляду на джерельну базу дослідження. Так, загальні обриси вивчення джерел з історії й практики біблієзнавства в Київській духовній академії вже накреслено [50]. Втім, названі питання актуалізують увагу на досі ще не опрацьованих масивах архівної спадщини КДА, де міститься доволі неопублікованих, переважно рукописних матеріалів, які розкривають персональні механізми біблієзнавчої творчості речників Академії – як дослідників та викладачів.

Тут відзначимо поки що найменшою мірою опрацьовані в контексті цієї теми архівні фонди, що містять матеріали з історії КДА. Насамперед, це Ф. 711 (Київська духовна академія) Центрального державного історичного архіву України, м. Київ (далі – ЦДАК України). Також це фонди Інституту рукопису Національної бібліотеки України ім. В. Вернадського (далі – ІР НБУВ): Ф. 160 (Київська духовна академія); Ф. XIII (Святійший Синод), особові фонди вихованців КДА, що зберігаються в ІР НБУВ, зокрема, Ф. 175 (Титов Ф. І.), Ф. 191 (Богдашевський Д. І.) та ін.; Ф. 304 (Дисертаційний фонд Київської духовної академії); Ф. 301 (Церковно-археологічний музей КДА) та ін. Йдеться про вивчення сотень, навіть тисяч сторінок підготовчих матеріалів до дисертацій, статей та монографій, рукописів опублікованих і неопублікованих праць з різних галузей біблієзнавства, біблійних перекладів, чернеток проповідей на біблійні теми, програм курсів та конспектів лекцій, відгуків та рецензій, листування з теоретичних питань, біографічних відомостей з формулярних списків, автобіографій, спогадів тощо [див., напр.: 1–30; 41; 42; 56–85; 108; 109; 115; 126–131]. Подальше опрацювання цих архівних джерел вважаємо вельми перспективним. Воно допоможе значно

деталізувати та поглибити дослідження персонального внеску конкретних київських дослідників і професорів до біблійної науки в КДА. Уможливиться вивчення їхнього доробку саме з боку його процесуальності: становлення методологічних парадигм, увиразнення засобів викладу, динаміки рецепції зарубіжного біблієзнавчого досвіду.

Відповідно, вже ґрунтуючись на значному масиві знання, уміщеного до десятків статей і до сотень сторінок монографічних та дисертаційних текстів, зустрічаємо нову методологічну можливість, нове «методологічне вікно». І опиняємося перед новими викликами – щодо переосмислення дослідницьких завдань; щодо застосування

нових методологічних підходів; щодо пошуку нових слів та понять, які б дали змогу висловлюватися в дещо новому дискурсі – дискурсі не «структур», а «особистостей».

Певна іронія полягає в тому, що, як і на початку нашого дослідження, так і в середині цього процесу, так само і тепер, вже після певної інституціалізації та «легалізації» його результатів [51], – вкотре розуміємо все нові й нові рівні власного «незнання» й «нерозуміння» і шукаємо нових смислів для подальшої праці. Та й для подальшого життя – маючи за приклад досвід багатьох поколінь могилянців, занурених у професію як в особисте життєве покликання.

Список літератури

1. Богдашевский Д. И. Евангелие от Луки. Заметки и материалы. 1917 г. / Д. И. Богдашевский // ИР НБУВ. – Ф. 191. – № 147. – 1 зош.
2. Богдашевский Д. И. Заметки о книге Деяний Апостольских. 1907–09 гг. / Д. И. Богдашевский // ИР НБУВ. – Ф. 191. – № 151. – 2 зош.
3. Богдашевский Д. И. Заметки о Послании к Ефесеям. 1900 годы / Д. И. Богдашевский // ИР НБУВ. – Ф. 191. – № 157. – 1 зош.
4. Богдашевский Д. И. Заметки об эсхатологических беседах Христа. 1906 г. / Д. И. Богдашевский // ИР НБУВ. – Ф. 191. – № 153. – 1 зош.
5. [Богдашевский Д. И.] Конспект лекций о Евангелии от Иоанна и о книге Деяний Апостольских. 1910–11 уч. г. / Д. И. Богдашевский // ИР НБУВ. – Ф. 191. – № 106. – 2 арк.
6. [Богдашевский Д. И.] Конспекты лекций по Новому завету, прочитанных... в 1907/08 уч. г. / Д. И. Богдашевский // ИР НБУВ. – Ф. 191. – № 63. – 186 арк.
7. [Богдашевский Д. И.] Конспект лекций по Священному Писанию Нового Завета, прочитанных студентам КДА... в 1909/10 уч. г. / Д. И. Богдашевский // ИР НБУВ. – Ф. 191. – № 128. – 88 арк.
8. [Богдашевский Д. И.] Конспект лекций по Священному Писанию Нового Завета, прочитанных студентам КДА... в 1916/17 уч. г. / Д. И. Богдашевский // ИР НБУВ. – Ф. 191. – № 129. – 61 арк.
9. [Богдашевский Д. И.] Конспекты, выписки и материалы, относящиеся к изъяснению Деяний Апостольских. 1901, 1920 гг. / Д. И. Богдашевский // ИР НБУВ. – Ф. 191. – № 145. – 4 зош.
10. [Богдашевский Д. И.] Конспекты и материалы о соборных посланиях 1904–1906 гг. / Д. И. Богдашевский // ИР НБУВ. – Ф. 191. – № 141. – 3 зош.
11. [Богдашевский Д. И.] Конспекты и заметки о втором соборном Послании апостола Петра. Январь 1908 / Д. И. Богдашевский // ИР НБУВ. – Ф. 191. – № 144. – 1 зош.
12. Богдашевский Д. И. Курс лекций по Священному Писанию Нового завета, читанных... в 1908/09 уч. г. / Д. И. Богдашевский // ИР НБУВ. – Ф. 191. – № 112.
13. [Богдашевский Д. И.] Материалы для «Экзегетических записок». Март 1909 г. / Д. И. Богдашевский // ИР НБУВ. – Ф. 191. – № 140. – 1 зош.
14. Богдашевский Д. И. Материалы и заметки к изъяснению Евангелия от Иоанна. 1911 г. / Д. И. Богдашевский // ИР НБУВ. – Ф. 191. – № 156. – 1 зош.
15. [Богдашевский Д. И.] Материалы к истории Евангелия от Матфея. 1910–13 гг. / Д. И. Богдашевский // ИР НБУВ. – Ф. 191. – № 154. – 6 зош.
16. [Богдашевский Д. И.] Материалы по изучению новозаветных книг. 1905 г. / Д. И. Богдашевский // ИР НБУВ. – Ф. 191. – № 148. – 1 зош.
17. Богдашевский Д. И. «О Евангелиях и священной истории». 20 января 1902 г. / Д. И. Богдашевский // ИР НБУВ. – Ф. 191. – № 123. – 24 арк.
18. Богдашевский Д. И. Об апокалипсисе. Заметки 1900 г. / Д. И. Богдашевский // ИР НБУВ. – Ф. 191. – № 152. – 1 зош.
19. [Богдашевский Д. И.] Обзорение чтений по Св[ященному] Писанию Нового Завета студентам III курса в 1897/98 учебном году. / Д. И. Богдашевский // ИР НБУВ. – Ф. 160. – № 901. – Арк. 28–30 зв. – 3 арк.
20. [Богдашевский Д. И.] Обзорение чтений по Свяш[енному] Писанию Н[ового] Завета студентам IV курса в 1897/98 учебном году. / Д. И. Богдашевский // ИР НБУВ. – Ф. 160. – № 901. – Арк. 1–2 зв. – 2 арк.
21. [Богдашевский Д. И.] Обзорение чтений Нового Завета в 1898/99 уч. г. / Д. И. Богдашевский // ИР НБУВ. – Ф. 191. – № 58. – 8 арк.
22. Богдашевский Д. И. «Послание апостола Павла к Ефесеям» / Д. И. Богдашевский // ИР НБУВ. – Ф. 191. – № 146. – 1 од. – 340 арк.
23. [Богдашевский Д. И.] Программа лекций по Священному Писанию, прочитанных... в 1908 / 09 уч. г. / Д. И. Богдашевский // ИР НБУВ. – Ф. 191. – № 64. – 68 арк.
24. [Богдашевский Д. И.] Программа лекций по Священному Писанию Нового Завета 1913–14 уч. г. / Д. И. Богдашевский // ИР НБУВ. – Ф. 191. – № 111. – 14 арк.
25. [Богдашевский Д. И.] Программа чтений по Св[ященному] Писанию Нового Завета студентам III курса в 1904/5 учебном году / Д. И. Богдашевский // ИР НБУВ. – Ф. 160. – № 901. – Арк. 3–4 зв. – 2 арк.
26. [Богдашевский Д. И.] Программа чтений по Священному Писанию Нового Завета студентам III курса КДА в 1910/11 уч. г. / Д. И. Богдашевский // ИР НБУВ. – Ф. 191. – № 50. – 5 арк.
27. [Богдашевский Д. И.] Программы чтения лекций и билеты по Священному Писанию Нового Завета 1899, 1903–1904 уч. г. / Д. И. Богдашевский // ИР НБУВ. – Ф. 191. – № 76.
28. [Богдашевский Д. И.] Программы и билеты по курсу Священного Писания Нового Завета. 1904–1905 уч. г. / Д. И. Богдашевский // ИР НБУВ. – Ф. 191. – № 110.
29. [Богдашевский Д. И.] Программа чтений по Священному Писанию Нового Завета студентам III курса КДА в 1910/11 уч. г. / Д. И. Богдашевский // ИР НБУВ. – Ф. 191. – № 50. – 5 арк.
30. Богдашевский Д. И. Экзегетические заметки на Евангелие от Луки. Июнь 1922 г. / Д. И. Богдашевский // ИР НБУВ. – Ф. 191. – № 155. – 1 зош.

31. Богдашевский Д. И. О Евангельских чудесах. (Заметка против рационалистов и в частности против графа Л. Толстого) / Д. И. Богдашевский // ТКДА. – 1900. – № 8. – С. 473–493.
32. Богдашевский Д. И. Действительность воскресения мертвых, по учению святого апостола Павла / Д. И. Богдашевский // ТКДА. – 1902. – № 1. – С. 61–98.
33. Богдашевский Д. И. О Евангелиях и евангельской истории (против современного рационализма). Публичное чтение / Д. И. Богдашевский // ТКДА. – 1902. – № 2. – С. 269–302.
34. Богдашевский Д. И. Неповрежденность посланий святого апостола Павла к Римлянам / Д. И. Богдашевский // ТКДА. – 1904. – № 6. – С. 178–189.
35. Богдашевский Д. И. Исторический характер книги Деяний Апостольских / Д. И. Богдашевский // ТКДА. – 1909. – № 11. – С. 381–425.
36. Богдашевский Д. И. Об источниках книги Деяний Апостольских / Д. И. Богдашевский // ТКДА. – 1910. – № 10. – С. 169–202.
37. Богдашевский Д. И. Хронология книги Деяний Апостольских / Д. И. Богдашевский // ТКДА. – 1911. – № 1. – С. 1–29.
38. Богдашевский Д. И. Христос Спаситель как чудотворец / Д. И. Богдашевский // ТКДА. – 1911. – № 10. – С. 243–274; № 11. – С. 377–404.
39. Богдашевский Д. И. Неповрежденность четвертого Евангелия / Д. И. Богдашевский // ТКДА. – 1917. – № IX–XII (сентябрь–декабрь). – С. 205–243.
40. Булашев Г. О. Пресвященный Иринеи Фальковский / Г. О. Булашев // ТКДА. – 1883. – № 6. – С. 229–319; № 7. – С. 444–514; № 8. – С. 546–615; № 10. – С. 208–260.
41. Глаголев Александр Александрович. Анкетные данные // ИР НБУВ. – Ф. 175. – № 1347. – 2 арк.
42. Глаголев А. А. Программа и конспекты по библейской археологии. 1900/01, 1902/03 уч. гг. / А. А. Глаголев // ИР НБУВ. – Ф. 160. – № 15661.
43. Глаголев А. А., свящ. Непреходящее значение Ветхого Завета. Библиологическая заметка на: Die bleibende Bedeutung des Alten Testaments, von Emil Kautzsch, Tübingen und Leipzig, 1902. § 38 / А. А. Глаголев, свящ. // ТКДА. – 1902. – № 11. – С. 491–504.
44. Глаголев А. А., свящ. Сионистское движение в современном еврействе и отношение этого движения к всемирно-исторической задаче библейского Израиля / А. А. Глаголев, свящ. // ТКДА. – 1905. – № 4. – С. 513–565.
45. Г. А. (Глаголев А. А., свящ.) Мнимое пророчество Ветхого Завета о Российской Государственной Думе / А. А. Глаголев, свящ. // ТКДА. – 1905. – № 12. – С. 660–663.
46. Глаголев А. А., свящ. Седьмой всемирный сионистский конгресс в еврействе / А. А. Глаголев, свящ. // ТКДА. – 1906. – № 2. – С. 328–341.
47. Глаголев А. А., свящ. Ветхий Завет и его непреходящее значение в христианской Церкви (По поводу древних и современных литературных и общественных течений против общепринятого значения и употребления христианами ветхозаветных священных писаний) / А. А. Глаголев, свящ. // ТКДА. – 1909. – № 11. – С. 353–380; № 12. – С. 517–550.
48. Головащенко С. І. «Українська Псалтир» М. О. Максимовича як феномен вітчизняної біблеїстики: кілька запитань до тексту / С. І. Головащенко // Магістеріум. – Вип. 23 : Історико-філософські студії. – К. : Вид. дім «Києво-Могилянська академія», 2006. – С. 55–62.
49. Головащенко С. І. Дослідження та викладання Біблії в Київській духовній академії XIX – початку XX ст. : монографія / С. І. Головащенко. – К. : Видавн. відділ УПЦ, 2012. – 356 с. : іл.
50. Головащенко С. І. Біблійознавство в Київській духовній академії XIX – початку XX ст. : джерелознавчий аспект дослідження / С. І. Головащенко // Магістеріум. – Вип. 55 : Історико-філософські студії. – К. : НАУКМА, 2014. – С. 55–62.
51. Головащенко С. І. Біблійознавство в Київській духовній академії (XIX – поч. XX ст.): становлення і розвиток : авторф. дис. на здобуття наук. ступеня д-ра філос. наук : спец. 09.00.11 «Релігієзнавство». – К. : Національний педагогічний ун-т імені Н. П. Драгоманова, 2015. – 33 с.
52. Київська духовна академія в іменах : 1819–1924 : енциклопедія : в 2 т. / упоряд. і наук. ред. М. Л. Ткачук ; відп. ред. В. С. Брюховецький. – Т. 1 : А–К. – К. : Вид. дім «Києво-Могилянська академія», 2015. – 740 с. : іл.
53. Корольков И. Н. Преосвященный Филарет, еп. Рижский, как ректор КДА (Речь, произнесенная в торжественном собрании Киевской духовной академии 28 сент. 1882 г.) / И. Н. Корольков // ТКДА. – 1882. – № 12. – С. 1–96.
54. Менжулін В. І. Біографічний підхід в історико-філософському пізнанні / В. І. Менжулін. – К. : НАУКМА, Аграр Медіа груп, 2010. – 455 с.
55. Мень Александр, прот. Библиологический словарь : в 3 т. / Александр Мень, прот. – М. : Фонд Александра Мень, 2002.
56. О Владимире Петровиче Рыбинском. Из воспоминаний бывшего профессора Киевской духовной академии В. Ф. Ивановича // ИР НБУВ. – Ф. 33. – Од. 888. – 16 арк. – Арк. 1–8 (зв.).
57. [Олесницький А. А.] Билеты по библейской археологии / А. А. Олесницький // ИР НБУВ. – Ф. 160. – № 1784.
58. [Олесницький А. А.] Занятия и обычаи древних евреев. Материалы к монографии (70–80 рр. XIX ст.) / А. А. Олесницький // ИР НБУВ. – Ф. 160. – № 1794. – 444 арк.
59. [Олесницький А. А.] Как понимали Мессию иудеи при Христе? Заметки к диспуту / А. А. Олесницький // ИР НБУВ. – Ф. 160. – № 1789.
60. [Олесницький А. А.] Книга Иова. Исследование / А. А. Олесницький // ИР НБУВ. – Ф. 160. – № 1783. – 9 зош.
61. [Олесницький А. А.] Книга Песнь Песней Соломона. Черновик исследования / А. А. Олесницький // ИР НБУВ. – Ф. 160. – № 1777.
62. [Олесницький А. А.] Книга Притчей. Исследование по Деличу, Берто и Геф. / А. А. Олесницький // ИР НБУВ. – Ф. 160. – № 1776.
63. [Олесницький А. А.] Книга пророка Иеремии. Исследование / А. А. Олесницький // ИР НБУВ. – Ф. 160. – № 1779.
64. [Олесницький А. А.] Книга пророка Исаии. Исследование / А. А. Олесницький // ИР НБУВ. – Ф. 160. – № 1783. – 10 зош.
65. [Олесницький А. А.] Конспекты по библейской археологии / А. А. Олесницький // ИР НБУВ. – Ф. 160. – № 1790.
66. [Олесницький А. А.] Лекции проф. А. А. Олесницького по еврейскому языку, читанные студентам словесного отделения I курса Киевской Академии 1888–89 академическом году, записанные студентом П. Кудрявцевым / А. А. Олесницький // ИР НБУВ. – Ф. 811. – № 1794. – 57 арк.
67. [Олесницький А. А.] Набросок дневниковой записки или корреспонденции о русском празднике на Елсаке (Иерусалим) 24 августа 1886 г. / А. А. Олесницький // ИР НБУВ. – Ф. 160. – № 1787.
68. Олесницький А. А. О библейских животных / А. А. Олесницький // ИР НБУВ. – Ф. 160. – № 1801.
69. [Олесницький А. А.] О внешнем выражении общей идеи Закона Моисеева в литургических подробностях. Отрывки из монографии (II половина XIX ст.) / А. А. Олесницький // ИР НБУВ. – Ф. 160. – № 1803.
70. Олесницький А. А. О Псалтыри / А. А. Олесницький // ИР НБУВ. – Ф. 160. – № 1775. – 16 зош.
71. [Олесницький А. А.] Обычаи и нравы древних евреев. (70–80 гг. XIX в.). Материалы к монографии / А. А. Олесницький // ИР НБУВ. – Ф. 160. – № 1795. – 533 арк.
72. Олесницький А. А. Переводы Ветхого Завета. Исследование / А. А. Олесницький // ИР НБУВ. – Ф. 160. – № 1782. – 8 зош.
73. Олесницький А. А. Письмо 9 сент. 1894 г. К. П. Победоносцеву из Киева в Петербург о мистико-библейской литературе / А. А. Олесницький // ИР НБУВ. – Ф. XIII. – № 4328. – 2 арк.
74. Олесницький А. А. Победоносцеву К. П. письмо 20 янв. 1903 г. в Петербург о Евангелии, переведенном на русский язык Победоносцевым / А. А. Олесницький // ИР НБУВ. – Ф. XIII. – № 4752. – 2 арк.
75. [Олесницький А. А.] Планы курса по библейской археологии. Приложение: фото модели Шика – реконструкция храмов Соломона и Ирода, печатный план Иерусалима, эскизы еврейских надписей / А. А. Олесницький // ИР НБУВ. – Ф. 160. – № 1806.

76. Олесницький А. А. Понятіе о библейской археологии и об обычаях древних евреев (70–80 гг. XIX ст.) / А. А. Олесницький // ІР НБУВ. – Ф. 160. – № 1793. – 349 арк.
77. Олесницький А. А. Поучение в неделю о блудном сыне / А. А. Олесницький // ІР НБУВ. – Ф. 160. – № 1786.
78. Олесницький А. А. Признаки пришествія Мессии по Талмуду (II пол. XIX ст.) / А. А. Олесницький // ІР НБУВ. – Ф. 160. – № 1802. – 2 арк.
79. [Олесницький А. А.] Програма лекцій по библейской археологии для студентов Киевской духовной академии 1892–1896 / А. А. Олесницький // ІР НБУВ. – Ф. 160. – № 1797. – 7 арк.
80. [Олесницький А. А.] Програма по еврейской грамматике (2 пол. XIX ст.). Черновик [Рукопис] / А. А. Олесницький // ІР НБУВ. – Ф. 160. – № 1796. – 2 арк.
81. [Олесницький А. А.] Псалмы I–IV. Перевод с комментарием. Черновик / А. А. Олесницький // ІР НБУВ. – Ф. 160. – № 1805. – 4 арк.
82. Олесницький А. А. Пятикнижие. Исследование / А. А. Олесницький // ІР НБУВ. – Ф. 160. – № 1781. – 14 зош.
83. Олесницький А. А. Слово в неделю Захейя / А. А. Олесницький // ІР НБУВ. – Ф. 160. – № 1785.
84. Олесницький А. А. Тенденциозные корректуры иудейских книжников (соферимов) в чтении Ветхого Завета / А. А. Олесницький // ІР НБУВ. – Ф. 160. – № 1773.
85. [Олесницький А. А.] Черновики проповедей о страданиях Иисуса / А. А. Олесницький // ІР НБУВ. – Ф. 160. – № 1800.
86. Олесницький А. А. Древнееврейская музыка и пение / А. А. Олесницький // ТКДА. – 1871. – № 11. – С. 107–161; № 12. – С. 368–417.
87. Олесницький А. А. Ритм и метр ветхозаветной поэзии / А. А. Олесницький // ТКДА. – 1872. – № 10. – С. 242–294; № 11. – С. 403–472; № 12. – С. 501–592.
88. Олесницький А. А. Святая Земля. Отчет по командировке в Палестину и прилегающие к ней страны. 1873–74. Т. 1–2 / А. А. Олесницький. – К., 1875–1878.
89. Олесницький А. А. Судьбы древних памятников Святой Земли (Речь, произнесенная в торжественном собрании Киевской духовной академии 28-го сентября 1875 года) / А. А. Олесницький // ТКДА. – 1875. – № 11. – С. 1–21.
90. Олесницький А. А. Вопрос о новейших открытиях моавитских древностей (с рисунками) / А. А. Олесницький // ТКДА. – 1877. – № 10. – С. 2–78.
91. Олесницький А. А. О том, как доктор Сепп открыл древний храм Ваала Между Иерусалимом и Вифлеемом / А. А. Олесницький // ТКДА. – 1878. – № 3. – С. 637–657.
92. Олесницький А. А. Гробница Аарона на горе Ор / А. А. Олесницький // ТКДА. – 1879. – № 3. – С. 356–371.
93. Олесницький А. А. Тенденциозные корректуры иудейских книжников (соферимов) в чтении Ветхого Завета / А. А. Олесницький // ТКДА. – 1879. – № 5. – С. 3–54.
94. Олесницький А. А. Книга Песней и ее новейшие критики / А. А. Олесницький // ТКДА. – 1881. – № 4. – С. 367–451; № 5. – С. 45–77; № 7. – С. 255–323; № 12. – С. 405–465; 1882. – № 1. – С. 1–44; № 3. – С. 171–201; № 6. – С. 190–207; № 9. – С. 3–51;
95. Олесницький А. А. Книга Притчей Соломоновых и ее новейшие критики / А. А. Олесницький // ТКДА. – 1883. – № 11. – С. 333–395; № 12. – С. 535–616.
96. Олесницький А. А. Мегалитические памятники Святой Земли : Исследование профессора Киевской духовной академии А. А. Олесницького / А. А. Олесницький // Православный Палестинский сборник. – Том XIV. – Вып. 2 (41) : Изд. Правосл. Палестин. Об-ва. – СПб. : Тип. В. Киршбаума, 1895. – 427 с., илл.
97. Орда Х. М. Апологетическая и полемическая литература на Западе против сочинения Эрнеста Ренана «*Vie de Jesus*» / Х. М. Орда // ТКДА. – 1864. – № 9. – С. 71–160.
98. Орда Х. М. Обзор иностранной духовной литературы / Х. М. Орда // ТКДА. – 1864. – № 10. – С. 237–260.
99. Орда Х. М. Руководство к последовательному чтению пророческих книг Ветхого Завета / Х. М. Орда. – К., 1871; Його ж. Руководство к последовательному чтению учительных книг Ветхого Завета. – 2-е изд. – К., 1873.
100. Орда Х. М. Руководственное пособие к пониманию Псалтыри / сост. преподаватель Киевской духовной семинарии свящ. Х. Орда. – К., 1882.
101. Особое мнение ординарного профессора В. Рыбинского о печатном сочинении Херсоно-Одесского миссионера, кандидата богословия, Михаила Кальнева, под заглавием: «Обличение лжеучения русских сектантов-рационалистов» (Одесса, 1913), представленном на соискание степени магистра богословия / Извлечение из журналов Совета императорской Киевской духовной академии за 1913–1914 учебный год. 1914 года 27 марта // ТКДА. – 1914. – № 12. – Приложение. – С. 279–288; 1915. – № 1. – Приложение. – С. 289–303.
102. Отзыв высокопреосвященнейшего Арсения, митрополита Киевского о сочинении «Происхождение книги Иова», представленном Ректором и ординарным профессором Академии архимандритом Филаретом для получения степени доктора богословия / Протоколы заседаний Совета Киевской духовной академии // ТКДА. – 1874. – № 4. – С. 215–227.
103. Отзыв доцента Акима Олесницького о сочинении «Происхождение книги Иова», представленном Ректором и ординарным профессором Академии архимандритом Филаретом для получения степени доктора богословия / Протоколы заседаний Совета Киевской духовной академии за ноябрь и декабрь 1872 года. 28 ноября // ТКДА. – 1873. – № 3. – С. 173–181.
104. Отзыв экстраординарного профессора Стефана Сольского о сочинении «Происхождение книги Иова», представленном ректором и ординарным профессором Академии архимандритом Филаретом для получения степени доктора богословия / Протоколы заседаний Совета Киевской духовной академии за ноябрь и декабрь 1872 года. Протокол от 28 ноября // ТКДА. – 1873. – № 3. – С. 182–186.
105. Правила для руководства при предполагаемом составлении в Киевской духовной Академии объяснительных примечаний к русскому тексту Библии (учительных книг), составленные, по поручению Совета Академии, экстраординарным профессором Ак. Олесницьким / Протоколы заседаний Совета Киевской духовной академии за 1876/77 уч. год. 1877 года 25 февраля // ТКДА. – 1877. – № 8. – Приложение. – С. 231–237.
106. Прошение ординарного профессора архимандрита Филарета от 22 сентября [о принятии Советом КДА напечатанного в «Трудах Киевской духовной академии» сочинения под заглавием: «Происхождение книги Иова» за докторскую диссертацию и, по рассмотрении оного установленным порядком, удостоении автора ученой степени доктора богословия] / Протоколы заседаний Совета Киевской духовной академии за сентябрь и октябрь 1872 года. 22 сентября // ТКДА. – 1873. – № 2. – С. 98–99.
107. Русские писатели-богословы. Вып. 2 : Исследователи и толкователи Священного Писания. Биобиблиографический указатель / сост. А. С. Чистякова, Н. С. Степанова, О. В. Курочкина ; отв. ред. Н. Н. Каспарова. – М. : Росс. Госуд. Биб-ка, Новоспасский монастырь, 1999. – 240 с.
108. Рыбинский В. П. Конспект лекций по Священному Писанию Ветхого Завета за 1914/15 уч. год. / В. П. Рыбинский // ІР НБУВ. – Ф. 160. – № 1853.
109. Рыбинский В. П. Конспект II курса. Священное Писание Ветхого Завета (учительные и пророческие книги) за 1902–03 гг. / В. П. Рыбинский // ІР НБУВ. – Ф. 160. – № 1854.
110. Рыбинский В. П. Библия для детей / В. П. Рыбинский // ТКДА. – 1897. – № 1. – С. 3–34.
111. Рыбинский В. П. О Библии (Публичное чтение) / В. П. Рыбинский // ТКДА. – 1902. – № 3. – С. 359–382.

112. Рыбинский В. П. Вавилон и Библия (по поводу речи Делича "Babel und Bibel") / В. П. Рыбинский // ТКДА. – 1903. – № 5. – С. 113–144.
113. Рыбинский В. П. К вопросу об отношении Библии к Вавилону [реп. на:] Н.В. Niprecht. Die Ausgrabungen im Bel-Tempel zu Nirrug. Leipzig, 1903 / В. П. Рыбинский // ТКДА. – 1904. – № 1. – С. 46–58.
114. Рыбинский В. П. Библейская ветхозаветная критика / В. П. Рыбинский // ТКДА. – 1908. – № 12. – С. 575–613.
115. Сольский С. М. Обзорение опытов протестантских богословов в объяснении сходства и несогласия в Евангелиях (магист. дис.) / С. М. Сольский // ИР НБУВ. – Ф. 304. – № 355.
116. Сольский С. М. Употребление и изучение Библии в России от крещения Руси и до XV в. / С. М. Сольский // Православное обозрение. – 1868. – Т. 27. – № 10. – С. 145–180; № 11. – С. 251–270.
117. Сольский С. М. Обзорение трудов по изучению Библии в России с XV века до настоящего времени / С. М. Сольский // Православное обозрение. – 1869. – Т. 1. – № 2. – С. 190–221; № 4. – С. 538–577; № 6. – С. 797–822.
118. Сольский С. М. Сверхъестественный элемент в новозаветном Откровении по свидетельствам Евангелий и посланий апостола Павла сравнительно с другими новозаветными книгами / С. М. Сольский // ТКДА. – 1876. – № 1. – С. 3–49; № 2. – С. 203–221; № 5. – С. 296–335; № 9. – С. 443–499; № 12. – С. 553–593; 1877. – № 1. – С. 150–23.
119. Сольский С. М. О библейском мирозерцании в жизни древнерусского народа (Речь, сказанная в торжественном собрании Киевской духовной академии 28 сентября 1878 г.) / С. М. Сольский // ТКДА. – 1878. – № 11. – С. 201–237.
120. Сольский С. М. Острожская Библия в связи с целями и видами ее издателя / С. М. Сольский // ТКДА. – 1884. – № 7. – С. 293–320.
121. Сольский С. М. Каков может быть состав научных введений в книги Священного Писания в настоящее время? / С. М. Сольский // ТКДА. – 1878. – № 3. – С. 358–376.
122. Титов Ф. И. Феоктист Мочульский, архиепископ Курский / Ф. И. Титов // ТКДА. – 1894. – Т. I. – № 1. – С. 53–92; № 2. – С. 217–241.
123. Ткачук М. Л. Глаголев Олександр Олександрович / М. Л. Ткачук, С. І. Головащенко // Київська духовна академія в іменах : 1819–1924 : енциклопедія : в 2 т. / упоряд. і наук. ред. М. Л. Ткачук ; відп. ред. В. С. Брюховецький. – Т. 1 : А–К. – К. : Вид. дім «Києво-Могилянська академія», 2015. – 740 с. : іл. – С. 373–374.
124. Филарет (Филаретов), архим. Происхождение книги Иова / Филарет (Филаретов), архим. // ТКДА. – 1872. – № 3. – С. 401–582; № 5. – С. 193–271; № 8. – С. 669–704; № 9. – С. 1–7.
125. Филарет (Филаретов), еп. Происхождение книги Экклезиаст / Филарет (Филаретов), еп. // ТКДА. – 1874. – № 10. – С. 1–101; 1875. – № 4. – С. 3–38; № 5. – С. 255–299.
126. Формулярный список о службе доцента Академии Богдашевского Дмитрия Ивановича за 1892 г. // ЦДІАК України. – Ф. 711. – Оп. 1. – Спр. 10901.
127. Формулярный список о службе заслуженного ординарного профессора Киевской духовной академии Сольского Степана Михайловича за 1879 г. // ЦДІАК України. – Ф. 711. – Оп. 1. – Спр. 10959.
128. Формулярный список о службе ректора Академии архим. Василия (Богдашевского) за 1914 г. // ЦДІАК України. – Ф. 711. – Оп. 1. – Спр. 10902.
129. Формулярный список о службе экстраординарного профессора Киевской духовной академии Иваницкого Виктора Федоровича за 1907 г. // ЦДІАК України. – Ф. 711. – Оп. 1. – Спр. 10918.
130. Формулярный список о службе экстраординарного профессора Киевской духовной академии Поснова Михаила Эммануиловича // ЦДІАК України. – Ф. 711. – Оп. 1. – Спр. 10950.
131. Формулярный список о службе экстраординарного профессора Киевской духовной академии, статского советника Влад[имира] Петр[овича] Рыбинского за 1908 год // ЦДІАК України. – Ф. 711. – Оп. 1. – Спр. 10955.
132. Русская Библия [Электронный ресурс]. – Режим доступа: <http://biblia.russportal.ru/index.php?id=masor.maxim>. – Заглавие с экрана.

S. Golovashchenko

THE SIGNIFICANCE OF THE PERSONAL RESEARCH PRACTICE RECONSTRUCTION ON BIBLICAL STUDIES IN KYIV THEOLOGICAL ACADEMY

This paper develops a previously expressed opinion about the importance of studying the personal representation of the researching and teaching practices in the field of Biblical studies in Kyiv Theological Academy. The research in that aspect became possible through the use of biographical approach in humanitarian studies.

Thus, we can speak about Biblical studies in KThA as the research and educational tradition, which was founded and held not only institutionally but also through the intersection of certain scientists and theologians "life worlds" / "life stories".

There are some examples of reconstruction of the scientific, theological and pedagogical biographies of KThA professors, which found itself in the field of Biblical studies and teaching.

Their professional activity was the true "vocation" and "life's work". So, it marked a dramatic collision between theological and scientific discourses. The need to preserve the Orthodox faith as the way of spiritual salvation which was rooted in their personal life experience met and contradictory interacted with their professional skills as the researchers, armed with significant achievements of various sciences.

This article also draws attention to the unpublished and not yet processed archival documents (mostly handwritten), which are revealing personal mechanisms of scientific research and theological works of Bible scholars and teachers who have studied and worked in the KThA.

Thus we see that through the biographical approach, a new powerful resource is growing up for the study of theological, philosophical, and educational aspects of Kyiv spiritual and academic culture.

Keywords: Bible, Bible studies, Bible education, Science, Theology, Biographical approach in humanitarian studies, Kyiv Theological Academy.

Матеріал надійшов 29.02.2016